

KÅSERI PÅ UTSTEIN PILEGRIMSGARD ETTER KVELDSBØNN (VESPER)
I KLOSTERKIRKEN FØRSTE SØNDAG I ADVENT 3. DESEMBER 2017

INKARNASJONENS MYSTERIUM

Av Arild Vøllestad

(NB! Kåseriets muntlige preg er beholdt)

Inkarnasjonen, det at Gud ble menneske gjennom Jesus Kristus, er ikke bare et teoretisk lærepunkt. Det er en grunnleggende dimensjon ved den kristne religion, ja, det som gjør kristendom til kristendom.

Kveldens kåseri heter «inkarnasjonens mysterium». Ordet mysterium kan her oversettes med gåte, eller det som i siste instans er ugjennomtrengelig for tanken. Men en gåte, et mysterium har likevel et tankemessig omriss. For det er ikke til å unngå at vår tanke, vår fornuft blir mobilisert når vi prøver å trenge inn i forholdet mellom det menneskelige og det guddommelige i Jesu person.

Selve ordet inkarnasjon finnes ikke i NT. Det er et latinsk ord som kan oversettes med «kjødspåtagelse», eller nynorsk «ikjøting». Det stammer antagelig fra et stykke utpå 100-tallet, fra den epoke da den unge kristendom hadde spredt seg så langt vekk fra sitt opprinnelige jødiske område at den ikke bare møtte gresk språk og kultur, men også latinsk. Denne internasjonale blandingskulturen kaller vi for hellenisme. I møtet med hellenismen ble det behov for dette teologiske begrepet. Dette kommer jeg tilbake til seinere.

Men selv om ordet ikke finnes i NT, finnes saken der. F. eks i Hebreerbrevet kap 4 «*for vi har ikke en øversteprest som ikke kan lide med oss i vår svakhet, men en som er prøvet i alle ting likesom vi, men uten synd*».

Her er øverstepresten, Jesus, gått inn i våre kår, blitt inkarnert NB! Uten at hans fødsel konkret er nevnt, det overrasker oss kanskje.

Denne teksten fra Hebreerbrevet leder oss inn på noe viktig. Nemlig at inkarnasjonen må få direkte konsekvenser for sjelesorg og etikk.

For hvis vi virkelig tar på alvor at Jesus er «*prøvet i alle ting likesom vi*», da blir det umulig å drive sjelesorg uten å være opptatt av hvordan folk har det. Og det blir utroverdig f. eks. å utforme kristen etikk bare ut fra bibelord, uten å leve seg inn i den virkelighet, følelsesmessig, sosialt og økonomisk, som mennesker befinner seg i.

Og ikke minst blir inkarnasjonen en ballast mot «å fyga av» i lettvent åndelighet, som ikke tar skaperverket på alvor.

Når vi snakker om inkarnasjonen, snakker vi altså ikke om noe abstrakt og teoretisk, men om noe som forankrer evangeliet i vår livsvirkelighet. Siden Jesus, Guds Sønn, var sant menneske, er det også med på å fordype forståelsen av at vi er skapt.

Skapelsen var ikke noe Gud gjorde med venstre hånd på Adams tid, og så gjorde Gud selve hovedsaken, noe helt annet, da han i tidens fylde sendte Jesus som soning for våre synder.

Nei, inkarnasjonen gjør at skapelse og forløsning henger sammen.

Men stopp nå litt: Er det sant at kristendommen er alene blant religionene om å hevde at Gud ble menneske?

I gresk mytologi, som fortsatt var livskraftig i nytestamentlig tid, hører vi om guder med menneskelige trekk. De elsker, hater, tar hevn, blir bedrøvet osv – er ikke dette såre menneskelig? Jo, men de greske guder er likevel hevet over det menneskelige dagligliv. Og fremfor alt går de ikke inn i lidelsen, slik Jesus gjorde.

Men Jahve/Elohim i GT da? Vandret ikke han som et menneske rundt i Edens hage og lette etter Adam og Eva? Og andre steder i GT er det snakk om Guds ansikt, Guds sterke arm, Guds hånd osv – høyst menneskelige trekk. Men samtidig er Gud over det jordiske, annerledes enn oss. Det er aldri snakk om at Jahve/Elohim «blir trett etter vandringen», slik det står om Jesus. Eller at Jahve/Elohim kjenner på noe som minner om Jesu angst i Getsemane.

Det at Jesus ble menneske brakte inn noe kvalitativt nytt som det ikke finnes paralleller til, verken i GT, gresk mytologi eller i dagens verdensreligioner.

Dette kvalitativt nye fører til at Johannesevangeliet kan si: «*Ingen har noensinne sett Gud, men den enbårne Sønn i Fars favn har vist oss hvem han er.* Eller «*fortolket ham*», som det egentlig står i den greske grunnteksten.

Hvordan har de kristne i den første generasjonen etter Jesu død og oppstandelse oppfattet Jesu menneskelighet? Hvilke ord har de brukt (siden de ikke hadde ordet inkarnasjon)?

Det får vi et visst innblikk i gjennom noen av de nytestamentlige brevene, jeg vil her trekke fram Romerbrevet, Galaterbrevet, 2.Korinterbrev, Filipperbrevet. Selv om de i våre NT står etter evangeliene og Apostelgjerningene, er de eldre. Disse brevene er etter alt å dømme blitt skrevet i andre halvdel av 50-tallet. Altså ca 25 år etter Jesu død og oppstandelse. (Til sammenlikning: Omtrent like lenge som fra OL i Lillehammer i 1994 fram til vår tid – tenk over hva som har skjedd med din og det norske folks kollektive erindring om OL på Lillehammer på de årene). På 50-tallet er Jesu jordiske liv fortsatt i manns minne. I urmenigheten i Jerusalem og ellers rundt forbi lever nødvendigvis folk som husker den jordiske Jesus. Hvordan ordlegger brevene seg i denne tidlige perioden?

Jeg må her skyte inn en bemerkning: Bibeltolkning er ikke en eksakt vitenskap. Noe er klare historiske fakta, noe er vurderinger – og vanskeligst er det å vite hva folk har tenkt, følt og hvordan de har samhandlet. Men siden de 66 skriftene i Bibelen antagelig er verdens mest fortolkede litteratur, er det ganske mye vi vet. Og enda mer vi kan tenke oss til, med rimelig grad av sikkerhet.

I innledningen til Romerbrevet presenterer Paulus seg som Guds tjener og apostel, og så, i kapittel 1:3 «*Det er evangeliet om hans Sønn, Jesus Kristus, vår Herre, kommet som menneske av Davids ætt*». Slik lyder det i Bibelselskapets oversettelse fra 2011- og det er strengt tatt ikke en oversettelse, men en tolkning.

Bibelselskapets riksmålsutgave 1938 gjengir bokstavelig «*Kommet efter kjødet av Davids ætt*».

Nå er dette er et eksamensfritt samvær, men jeg må trekke inn et gresk ord i kveld! Det er ordet **sarx**. Som rett og slett betyr kjøtt, kjøtt og muskler på armer og bein. Ordet sarx har i seg selv ikke noe religiøst preg, det er et vanlig verdslig ord.

Dette ordet bruker Paulus til å betegne Jesu menneskelighet. Altså ikke barnefødsel, slik som hos Matteus og Lukas. Om Paulus og de han skriver til, kjenner til fortellingene om Jesu fødsel uten at de er nevnt, er nærliggende å tro. Men i nytestamentlig tid var Jesu oppstandelse fra de døde den altoverskyggende begivenhet. Og de levde i en kultur uten barnehager og barneombud, uten vår moderne interesse for barnet som selvstendige individer. Så det er ikke sannsynlig at det på 50-tallet har vært en sterk selvstendig biografisk interesse for Jesu fødsel og barndom.

Paulus klarer seg med formuleringer «*kommet som menneske av Davids ætt*», evt «*kommet etter kjødet av Davids ætt*». Davids ætt er viktig her, for gjennom den blir Jesus knyttet til Messias-skikkelsen.

I Galaterbrevet, som kan være skrevet et par år før Romerbrevet, ordlegger Paulus seg slik i kap 4:4 «*...i tidens fylde sendte Gud sin Sønn, født av en kvinne og født under loven*».

At kvinnens navn var Maria, visste kanskje de fleste, men Paulus skriver det ikke.

2. Korinterbrev er også skrevet av Paulus i noenlunde samme tidsrom, antagelig andre halvdel av 50-tallet. I kap 8:9 trekker han fram en litt annen side ved det at Jesus ble menneske: «*Enda han var rik (=i himmelen), ble han fattig (=gjennom sitt jordiske liv).*

Liknende synspunkteter nærmest eksploderer i Filipperbrevet, i den kjente Kristus-hymne i kap 2. De første vers lyder sånn:

«*Han var i Guds skikkelse, og så det ikke som et rov å være Gud lik, men gav avkall på sitt eget, tok på seg en tjenerskikkelse og ble mennesker lik.*

Da han sto frem som menneske, fornedret han seg selv, og ble lydig til døden, ja, døden på korset».

«Gav avkall på sitt eget» = bokstavelig: uttømte seg selv

«Ble mennesker lik» - bokstavelig: i sitt skjema (=form, ytre tilsynekomst) ble han funnet som menneske.

Vi merker i Filipperbrevets hymne en økende refleksjon om forholdet mellom det guddommelige og det menneskelige i Jesus. Men uten å nevne hans fødsel, og uten å nevne Maria.

Et stykke utpå 60-tallet, altså ca 10 år etter disse brevene, ble det første evangelieskriftet som vi kjenner til nedtegnet. Det er Markusevangeliet.

Frem til da hadde de urkristne regnet med at Jesus skulle komme igjen i deres levetid, så da var det ingen grunn til å skrive ned noe om Jesu liv og virke. Men utover 60-tallet begynner det å gå opp for dem at gjenkomsten trekker ut. Det er i den situasjonen at evangeliet går over fra å bli et muntlig budskap til å bli et skrift. Og ikke på Jesu opprinnelige språk aramaisk, men på datidens verdensspråk gresk.

Etter som årene gikk, var det av naturlige grunner stadig færre som husket tilbake til den jordiske Jesus. Men heller ikke Markusevangeliet nevner Jesu fødsel, han starter med fortellingen om botsforkynneren Johannes som står frem i Judeas ørken.

Da er vi fremme ved de to evangeliskrifter som konkret skildrer Jesu fødsel og også i den forbindelse nevner Maria og Josef, nemlig Matteusevangeliet og Lukasevangeliet. Vi er så vant med at disse tekstene blir dramatisert av barnehager eller brukt som stemningsskaper før julemiddagen at mye ved deres budskap lett suser forbi oss.

Derfor skal vi nå noen minutter gå inn i disse tekstene ikke langs den brede, vanebetonte vei. Men gå inn bakfra, inn kjøkkenveien, så å si.

Ingen av evangelistene, heller ikke Matteus og Lukas, var medlemmer i «Galileas eller Judeas lokalhistoriske forening» (som for øvrig ikke fantes!). De nedtegner sine evangelieskrifter fordi de vil belyse religiøse spørsmål som de urkristne menighetene på 70-, 80-tallet var opptatt av.

Ingen av evangeliene er heller moderne historiske biografier over Jesu liv – i så måte mangler vi jo helt elementære opplysninger om Jesu barndomsår og ungdom, og også hva han foretok seg før han sto fram i en alder av ca 30 år. Ikke biografier i vår mening, men vitnesbyrd om tro på Jesus.

Først Matteusevangeliet. Det er på en måte det mest jødiske, og samtidig mest jødedomskritiske, av de fire evangelier.

Flukten til Egypt blir et bilde på at Jesusbarnet er en slags legemliggjørelse, inkarnasjon også av Israels folk og historie. Matteus kommenterer Maria og Josefs og Jesu retur fra Egypt med et sitat fra profeten Hoseas: «*Fra Egypt kalte jeg min sønn*»=Israels folk.

Fortellingen om de hedenske stjernetyderne fra Østen er et frempek mot Matteus sin avslutning, som er «*Jeg har fått all makt i himmel og på jord. Gå derfor ut og gjør alle folkeslag til mine disipler*».

Og så har vi det litt rare verset «*Josef, mannen hennes, som var rettskaffen og ikke ønsket å føre skam over henne, ville da skille seg fra henne i all stillhet*».

Det som NT kaller å være med barn ved Den hellige ånd, måtte jo Josef tro skyldtes at Maria hadde hatt sex med en annen mann. Etter jødisk rett kunne Josef da hive henne ut under stor ståhei og skandalisere henne. Men det avstår han fra. Kanskje tar Matteus med disse versene for å verge Maria mot jødiske beskyldninger for å være løsaktig. Men engelen åpenbarer seg for Josef i en drøm: «*Josef, Davids Sønn! Vær ikke redd for å ta Maria hjem til deg som din kone. For barnet som er unnfanget i henne, er av Den hellige ånd*».

Det blir Matteus sin løsning på de beskyldninger mot Maria som nok var i omløp allerede på Matteus sin tid.

Beskyldninger som seinere utover middelalderen tok helt og ble til at Maria var en hore som hadde avlet sin sønn med den romerske soldat Panthera. Dette igjen ble i katolsk middelalder fra kirken besvart med en antisemittisme som gikk over alle grenser – det er feil å tro at det var Martin Luther som oppfant den kristent inspirerte antisemittismen. Men han var på slutten av sitt liv dessverre med på å gi den fart.

Vi oppsummerer: Flukten til Egypt hvor Jesus blir symbol på Israel, misjonsaspektet rundt stjernetyderne og forsvar for Marias troverdighet kan ha vært svært avgjørende motiver for at Matteus skriver slik han gjør.

Det forhindrer selvsagt ikke at leserne får med seg interessante opplysninger om Jesu barndom på kjøpet. Og at noen rundt i de menigheter som mottok Matteusevangeliet fikk svar på en del spørsmål rundt Jesu opphav som de hadde vært nysgjerrige på. Uansett er det blitt noen fortellinger som litterært sett aldri slutter å fascinere.

Lukasevangeliet kap 2 blir i vår tid kalt «juleevangeliet». På mange måter er teksten loslitt med tanke på at vi skal se nye sider ved inkarnasjonen, men har samtidig den fordel at mange kjenner den. Et svært viktig motiv for Lukas i juleevangeliet er å fremheve at Jesus stammer fra David: Josef var av Davids hus og ætt, Betlehem er Davids by. Og hensikten med å fremheve at Jesus er davidsættling, er å fremheve at Jesus er den lovede Messias. Selv om denne Messias viste seg å være helt annerledes enn de gjengse jødiske forventninger tilsa. Det som Paulus 30 år tidligere uttrykker i formelen «*som menneske kommet av Davids ætt*», evt «*av Davids ætt etter kjødet*», det uttrykker Lukas i en fortelling om en fødsel i eller utenfor Betlehem i tilknytning til en folketelling.

David hadde blitt salvet av profeten Samuel i den gamle pakt da han skulle bli konge - konkret betydde det at han fikk olje helt over nakken. Jesus gikk aldri gjennom en slik seremoni, det nærmeste er da han blir salvet av kvinnen i Betania før sin død, men det er ikke akkurat noen konginnvielse. Og Jesus selv var meget tilbakeholden overfor Messias-tittelen. Men på evangelisten Lukas sin tid, utpå 80-tallet, var en kristen tolkning av messias-tittelen slått gjennom som betegnelse på Jesus. Og likedan at Jesus var konge. Alt dette kunne hente næring fra Lukas kapittel 2.

Johannesevangeliet blir ofte kalt «det åndelige evangelium» på grunn av sin meditative stil, f. eks. «*I begynnelsen var Ordet*». Samtidig viser Johannesevangeliet en sterk interesse for det legemlige ved Jesus, kap 1:14 «*Og Ordet ble kjøtt og slo opp sitt telt blant oss*» - slik blir en bokstavelig oversettelse av dette kjente verset (kjøtt her er sarx). I oversettelsen av 2011 gjengitt med «*Og Ordet ble menneske og tok bolig iblant oss*».

Det legemlige fremheves enda mer direkte i kap 20:28: «*Så sier han til Thomas: Kom med fingeren min, se, her er hendene mine. Kom med hånden og stikk den i siden min. Og vær ikke vantro, men troende*».

I den jødiske kulturkrets var formuleringer som «*menneske kommet av Davids ætt*», eventuelt skildring av en fødsel slik som hos Matteus og Lukas nok til å si at Jesus var sant menneske. Men forbløffende raskt spredt urkristendommen seg ut til det hellenistiske kulturområdet i det østlige Middelhavet. Da kom forholdet mellom det menneskelige og guddommelige i Jesu person ut i et nytt lende. For grekerne var disponert for å spørre etter tidløse allmennsannheter. For dem var det ikke nok å høre om konkrete enkelthendelser. Og dermed begynte refleksjonene om Jesu persons vesen på en annen måte enn før. Mange har bedømt denne «helleniseringen av kristendommen som et forfallstegn. Men det var jo også en konsekvens av kristendommen ekspansjon. At kristendommen noen ganger må skifte kulturell

innpakning på grunn av endrede kulturelle kontekster er en del av kristendommens vilkår i denne verden (og dypest sett en følge av inkarnasjonen).

Nå er vi kommet til perioden etter den nytestamentlige tid, vi er utpå 100-tallet. Etter gresk mentalitet var en gud hevet over de menneskelige lidenskaper, gudene var «a-patiske». Ord fra evangeliene om at Jesus kunne være trøtt, at han gråt over Lasarus sin død, at han opplevde dyp angst i Getsemane og fysisk og sjelelig pine på korset, det ble anstøtelig, vanskelig å fatte. NB! Også for fromme kristne med hellenistisk kulturbakgrunn. De var disponert for å hevde at det var ikke den egentlige Jesus som var trøtt, følte sorg, angst og smerte. Men en skinn-Jesus, en tilsynelatende Jesus. «Å være tilsynelatende» heter på gresk «dokein», og denne åndsretning ble derfor kalt **doketisme**.

I følge den var Jesus i Getsemane og på Golgata mer et slags teater enn reelle hendelser. For å redde Kristus fra lidenskapenes vold oppsto en ekstrem åndeliggjøring som ikke klarte å holde fast ved Jesu sanne menneskelighet. Dette løp sammen med en liknende åndsretning som ofte blir kalt **gnostisisme**, som i mange hundre framover var en alvorlig trussel mot en nytestamentlig basert kristendom.

I to-tre hundre år bølget stridighetene rundt de to naturer i Jesu person (og seinere i kirkehistorien blusser de av og til opp igjen). Noen retninger overbetonte hans menneskelighet, andre overbetonte hans guddommelighet. Og begge parter kunne påberope seg løsevne bibelord. Disse stridighetene truet i perioder med å splitte kirken.

I dette klima oppsto det behov for å sam-tenke Bibelens vitnesbyrd om Jesus, og sammenholde det med tidens strømninger. Slik oppsto den kristne dogmatikk (som det er tilløp til allerede i NT). Dogmatikk er ikke skråsikkerhet og besserwisseri, men et forsøk på å fremstille den kristne tro helhetlig og i sammenheng.

Den kirkelige dogmatikk vektla at Kristus har to naturer, en guddommelig og en menneskelig. Og at disse to naturer er «uten sammenblanding og uten atskillelse». Det vil f. eks si at når Jesus er trøtt eller sulten eller opplever sorg, gjør han det både som Gud og menneske. Forholdet mellom det guddommelige og det menneskelige i Jesu person er heller ikke en vektskålmodell, hvor mye av det ene tilsier mindre av det andre.

Kirkemøtet i den lilleasiatiske byen Nikea i 325 bygget videre på denne tenkning. Konkret var dette kirkemøtet keiser Konstantins forsøk på å bilegge stridighetene i kirken, slik at det ikke truet Romerrikets enhet. Dette verdslige motiv forhindret imidlertid ikke at kirkemøtet kom frem til en erklæring av tidløs åndelig verdi, nemlig den nikenske trosbekjennelse (som brukes av Den norske kirke hver første juledag):

«Vi tror på en Gud, den allmektige Far, som har skapt himmel og jord, alt synlig og usynlig. Og på en Herre, Jesus Kristus, Guds enbårne Sønn, født av Faderen før alle tider, Gud av Gud, lys av lys, sann Gud av sann Gud, født, ikke skapt, av samme vesen som Faderen. Ved ham er alt blitt skapt.

For oss mennesker og til vår frelse steg han ned fra himmelen, og ved Den hellige ånd og av jomfru Maria ble han menneske av kjøtt og blod».

I samme århundre og i samme ånd ble den eldste salme i Norsk salmebok diktet, av Ambrosius, biskop i Milano:

«Folkefrelser til oss kom, fødd av møy i armodsdøm, heile verdi undrast på kvi du soleis koma må..

Herrens under her me ser, ved Guds Ande dette skjer. Livsens ord frå himmerik, vert i kjøt og blod oss lik.»

I dagens kristne debatter her til lands synes jeg det er et påfallende fravær av interesse for hvem Jesus var og er. Mye dreier seg om drakamper om kirkeordning og etiske spørsmål. Og inkarnasjonen er ikke noe omstridd lærepunkt. Men tenker vi nok på den? Rett forstått vil den alltid være en ballast mot falsk åndeliggjøring, og mot luftige oppfatninger av hva kristendom er. Og en slik ballast er noe vi alltid trenger, også i etikk og sjelesorg. Etter kristen tro gjelder inkarnasjonen fortsatt. Jesus er fortsatt det inkarnerte Ordet, også når han nå er hevet over tid og rom, ved Faderens høyre hånd. Og på denne jord er nattverden den tydeligste forlengelse av inkarnasjonen.